

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ЛЬВІВСЬКА ПОЛІТЕХНІКА»

ПОЛОНСЬКА ОЛЬГА МИХАЙЛІВНА

УДК 72.03/036

**ПІЗНІЙ МОДЕРН В АРХІТЕКТУРІ ОДЕСИ
(1906-1914 рр.)**

18.00.01- Теорія архітектури, реставрація пам'яток архітектури

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата архітектури

Львів - 2020

Дисертацією є рукопис

Робота виконана в Архітектурно-художньому інституті Одеської державної академії будівництва та архітектури Міністерства освіти та науки України

Науковий керівник: доктор архітектури, професор
Бевз Микола Валентинович,
професор кафедри дизайну архітектурного середовища
та основ архітектури Одеської державної академії
будівництва і архітектури

Офіційні опоненти: доктор архітектури, доцент
Смоленська Світлана Олексіївна, професор кафедри
архітектури та урбанізму приватного закладу «Інститут
«Харківська школа архітектури»», м. Харків

кандидат архітектури, доцент
Поліщук Лариса Клавдіївна, доцент кафедри архітектури
та містобудування Івано-Франківського національного
технічного університету нафти і газу, м. Івано-Франківськ

Захист відбудеться « 03 » квітня 2020 року о 10.00 год. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 35.052.11 при Національному університеті «Львівська політехніка» (за адресою: 79013, м. Львів, вул. С. Бандери, 12, головний корпус, ауд. 226).

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного університету «Львівська політехніка» 79013, Львів, вул. Професорська, 1.

Автореферат розісланий « ____ » _____ 2020 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради
к. арх., проф.

Г. П. Петришин

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Актуальність теми обумовлена необхідністю дослідження і розкриття специфічних рис архітектури об'єктів пізнього модерну Одеси, як явища, що суттєво вплинуло на формування своєрідного образу забудови центральної частини міста. Дослідження пов'язане також з практичними завданнями збереження, реставрації, відтворення і нового пристосування пам'яток архітектури цього стильового напрямку.

Аналіз та інтерпретація стилістики модерну в архітектурі є достатньо складним завданням. Будівлі, які збудовано у цьому стилі, можуть не мати спільних формальних ознак. Кожна будівля чи споруда можуть бути унікальними за діапазоном застосування певних елементів і деталей, за рішеннями композиційної побудови, за характером декоративно-пластичного оздоблення фасадів та інтер'єрів.

Досі науковому вивченню архітектури одеського пізнього модерну не надавалося належної уваги. Не було виявлено відмінності архітектури пізнього модерну від існуючої поруч з нею архітектури раннього модерну і історизму, що заважає правильній роботі з реконструкції і відновлення втрачених частин і деталей будівель пізнього модерну. Виявлення характерних рис, які зародилися і отримали розвиток в архітектурі пізнього модерну, надає можливість побачити лінію спадкоємності певних принципів формоутворення, які лягли в основу появи подальших стильових напрямів – конструктивізму і функціоналізму – і аргументовано довести, які характерні для пізнього модерну риси втілювалися в архітектуру соцреалізму. Без застосування спеціального аналізу в архітектурі пізнього модерну досить складно побачити стилістичну єдність і спільність принципів формоутворення. Виявлення стилістичних течій та напрямів, до яких належить та чи інша будівля пізнього модерну, надає можливість уникнути помилок в процесі відтворення втрачених елементів і деталей, так як будь-яке порушення в її структурі може привести до того, що будівля не буде відповідати тому стилістичному напрямку, в якому вона створювалася. Визначення характерних рис, які притаманні архітектурі саме пізнього модерну Одеси, буде сприяти більш свідомому втіленню її специфіки в новому сучасному будівництві.

Актуальність обраної теми зумовили мету і завдання, вибір об'єкту та предмету дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Тема дисертаційного дослідження пов'язана з низкою державних і правових документів з охорони пам'яток і з науковими програмами, зокрема з Законом про охорону культурної спадщини України (2000), а також з основною темою, яка розробляється кафедрою Дизайну архітектурного середовища Одеської державної академії будівництва та архітектури (науково-дослідницька робота "Проблеми теорії та історії архітектури" № держреєстрації 0107U000811, науковий керівник і відповідальний виконавець Моргун О.Л.)

Метою дослідження є виявлення композиційних і декоративно-пластичних специфічних рис будівель одеського пізнього модерну, визначення видів архітектурної пластики досліджуваних об'єктів, обґрунтування та систематизація стилістичних напрямів архітектури пізнього періоду модерну Одеси. Мета

безпосередньо пов'язана з вирішенням практичних проблем реставрації, збереження і нового пристосування об'єктів модерну в контексті сучасного міста.

Завдання дослідження полягають у наступному:

— визначення ступеню вивченості архітектури пізнього модерну в стильовому і композиційних аспектах та вибір методики дослідження;

— виявлення передумов і чинників виникнення модерну в Одесі, його стадій та специфіки розвитку;

— проведення аналізу об'ємно-планувальної структури об'єктів архітектури одеського модерну і визначення особливостей проявів модерну в архітектурі на містобудівному, планувальному і об'єктному рівнях;

— визначення прийомів композиції на фасадах будівель пізнього модерну, а також на рівні структурних елементів фасадів, в характері декору будівель житлового та громадського призначення;

— виявлення композиційних, декоративно-пластичних і стилістичних специфічних рис одеського пізнього модерну;

— визначення основних композиційних прийомів і принципів формоутворення будівель пізнього модерну та їх відмінність від архітектури історизму і раннього модерну Одеси;

— виявлення стильових напрямів і ліній в одеській архітектурі пізнього модерну;

— зазначення того впливу, який справила архітектура пізнього модерну на подальшу архітектуру Одеси періоду конструктивізму і соцреалізму.

Об'єкт дослідження – архітектура періоду пізнього модерну Одеси (житлових і громадських будівель) 1906-1914 рр.

Предмет дослідження – стилістичні, композиційні і декоративно-пластичні рішення та архітектурна пластика житлових і громадських будівель одеського пізнього модерну.

Межі дослідження: хронологічні межі – час розвитку пізнього періоду Одеси з 1906 по 1914 рр. Задля порівняльного аналізу в дослідження включаються і будівлі раннього періоду, які виникли і склалися в Одесі з 1880 по 1906 рр. У кількісному аспекті в роботі аналізується близько 80 об'єктів, які стилістично належать до пізнього модерну, однак, основний наголос робиться на найбільшу в кількісному співвідношенні функціональну групу – прибуткові будинки. Вони становлять близько 80% із загальної маси будівель, що будувалися в той період. До кола досліджуваних будівель потрапляють, також, і кілька будівель громадського призначення (торгові, видовищні, адміністративні), що будувалися в той період в межах міста. Промислові споруди та малі архітектурні форми в даному дослідженні не розглядаються.

Міра вивченості проблеми. Не дивлячись на активний інтерес вчених до архітектури модерну України, одеський модерн залишається практично не вивченим. В публікаціях радянського періоду видатних українських вчених: Ю.С. Асеєва, В.Е. Ясієвича і В.В. Чепелика, на жаль, архітектура одеського модерну в повній мірі не аналізувалася. В фундаментальних роботах В.І. Тімофійенко з архітектури Одеси багато матеріалу присвячено історичним і містобудівним

особливостям розвитку міста та архітектурним об'єктам кінця ХІХ – початку ХХ ст., але детального аналізу архітектури пізнього періоду Одеси не проводилося.

На даний час одеський модерн став також активно вивчатися. Основною працею є дисертаційне дослідження М.М. Стакян, в якому була проаналізована архітектура модерну Одеси, але в більшій мірі його раннього періоду – стилю ар-нуво (стилістичні аспекти, історія будівництва окремих споруд, містобудівні трансформації). Однак аналізу будівель пізнього модерну в цій роботі здійснено не було. Значний внесок у дослідження модерну Одеси, в тому числі його пізнього періоду, проведений Ю.В. Івашко в її докторській дисертації, присвяченій архітектурі модерну України. У ній виконано аналіз забудови міста, визначена періодизація пам'яток одеського модерну, виявлено основні характеристики конкретних будівель, проте через невелику кількість пам'яток, що були взяті автором для вивчення, основна увага в даному дослідженні була зміщена у бік інших великих міст України. Узагальнення і систематизація результатів аналізу попередніх досліджень допомогли конкретизувати коло невисвітлених питань.

Аналіз вітчизняних та зарубіжних досліджень стилю модерн в архітектурі показав що, незважаючи на достатній інтерес дослідників до архітектури одеського модерну останнім часом, пізній період цього стилю не дослідився досить глибоко і детально, не була виявлена специфіка одеського пізнього модерну в повному спектрі його композиційних, декоративно-пластичних і стильових аспектів.

Методи дослідження. В дисертації прийнята комплексна методика дослідження, яка включає в себе емпіричний та теоретичний методи дослідження, такі як: натурні обстеження та фотофіксація пам'яток архітектури, композиційний аналіз їх об'ємно-планувальної структури, фасадів, аналіз архітектурного декору. Також додаються спеціальні методи, які використовуються для виявлення специфіки архітектури. Для виявлення об'єктів модерну в історичній забудові в дослідженні прийнятий метод "Інформаційної схеми фасаду", запропонований Ю.В. Івашко. Завдяки цьому методу можна виявити наявність ознак модерну в аналізованому об'єкті і їх ієрархічну супідрядність та визначити стильову спрямованість певної будівлі модерну.

Синтезування отриманих у ході аналізу результатів потребувало залучення методу аналізу архітектурної пластики досліджуваних об'єктів (за О.О. Тіцом). Особливості взаємодії різних видів архітектурної пластики в конкретних об'єктах допомагає виявити певні композиційні прийоми, а також принципи формоутворення архітектури пізнього модерну Одеси в цілому. На підставі цих принципів формоутворення було виконано порівняльний аналіз з пам'ятками архітектури історизму і раннього модерну задля виявлення специфіки архітектурних пам'яток одеського пізнього модерну з подальшим розподілом їх по стилістичним напрямкам та лініям.

Інформаційною базою дослідження є історіографічні, іконографічні джерела, а також матеріали натурних обстежень об'єктів архітектури модерну Одеси, вивчення архітектурних матеріалів державних організацій (Державний архів Одеської області, Обласного бюро технічної інвентаризації). У рамках виконання дисертаційної роботи автором обстежено близько 100 архітектурних об'єктів, до яких були

включені об'єкти раннього і пізнього модерну та історизму і деякі будівлі неокласицизму, конструктивізму і соцреалізму для здійснення порівняльного аналізу з подальшим виявленням специфічних рис і міри впливу архітектури пізнього модерну на подальшу архітектуру Одеси.

Наукова новизна отриманих результатів дисертаційної роботи полягає у тому, що у дисертації вперше:

- виявлено особливості застосування архітектурної пластики і прийомів композиції в побудові фасадів одеського пізнього модерну;
- визначено специфіку архітектури пізнього періоду модерну Одеси в контексті існуючої архітектури історизму і раннього модерну;
- виявлено особливості стилеутворення одеського пізнього модерну;
- виявлено значення архітектури пізнього модерну для подальшого розвитку архітектури Одеси.

Доповнено:

- особливості розміщення об'єктів пізнього модерну в структурі міста.
- композиційні засоби об'ємно-просторової композиції, а також структурні елементи фасадів будівель, які є головними морфологічними ознаками стилю.

Практичне значення отриманих результатів. Результати дослідження можуть бути використані:

— *в науковій сфері*. В наступних дослідженнях слід підняти ряд неохоплених питань для подальшого вивчення характерних рис пізнього модерну Одеси в будівлях іншого функціонального призначення, виявлення особливостей одеського пізнього модерну в контексті архітектури інших європейських країн, дослідження інтер'єрів та різновидів архітектурного декору (вітражів, металевих декорів);

— *в області охорони і реставрації*. Зібраний у ході дослідження матеріал може бути використаний в практичній діяльності по збереженню пам'яток архітектури, їх реконструкції та, при необхідності, відтворення деталей, елементів декору тощо;

— *в освітній діяльності*. Матеріали дослідження можуть бути використані у навчальному процесі для підготовки курсів лекцій з історії архітектури України, а також в курсовому та дипломному проектуванні з архітектурних дисциплін «Реставрація та реконструкція пам'яток архітектури», «Архітектурне проектування» та інших;

— *в проектній практиці*. Результати дослідження в якості виявлених специфічних для одеського пізнього модерну архітектурних форм і деталей можуть бути використані в новому будівництві, задля збереження своєрідності міської забудови в цілому.

Апробація результатів дисертації. Положення та висновки дисертації доповідалися на 7 наукових конференціях професорсько-викладацького складу Одеської державної академії будівництва та архітектури (2013-2019 рр.), на 3 міжнародних конференціях: «Сучасне місто - проблеми та їх вирішення». – Одеса, (21 - 23 вересня 2017р.); Сучасні проблеми та перспективні напрямки інноваційного розвитку міста». – Одеса, (11 – 12 квітня 2019 р.); «Організаційна будова та система завдань національних осередків DOCOMOMO». – (Харків, 23 - 25 квітня 2019 р.);

Публікації. Основні положення дисертації опубліковані в 8 публікаціях, з них – 6 статей у наукових фахових виданнях України [1, 2, 3, 4, 5, 6], 2 статті у наукових періодичних виданнях іншої держави [7, 8], згідно міжнародного стандарту e-ISSN 2543-926X | ISSN 2449-9595; 3 тези доповідей опубліковані у збірниках наукових праць за результатами міжнародних наукових конференцій [9, 10, 11].

Структура і об'єм роботи: дисертація складається зі вступу, п'яти розділів із висновками до кожного з них та загальних висновків, списку використаних джерел і додатків з ілюстративним матеріалом. Обсяг дисертації складає 252 сторінки, з яких: 120 сторінок основного тексту, 10 сторінок списку використаних джерел зі 125 позицій, а також додатків на 42 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У першому розділі *«Методичні основи вивчення модерну в архітектурі»* надана термінологія дослідження, показано, що стиль модерн, виникнувши наприкінці XIX століття в архітектурі, розвивався не як єдиний стилістичний напрям. В ньому виділяють три основних течії: національно-романтичну, інтернаціональну і раціональну, які розрізняються за найбільш характерними для них формальними прийомами і принципами. Також, за періодами, модерн підрозділяється на ранній та пізній. До періоду раннього модерну відносяться романтична та інтернаціональна течії, а пізній модерн увібрав в себе раціоналістичну та ретроспективну течії модерну.

Теоретичні положення дослідження, зокрема вивчення специфічних рис архітектури пізнього одеського модерну, опираються на докторську дисертацію Ю.В. Івашко *«Основи стилеутворення модерну в архітектурі України (кінець XIX – початок XX ст.)»* 2013 року і дисертаційне дослідження М.М. Стакян *«Основные принципы реставрации и реконструкции зданий в стиле “модерн” в городах Южной Украины (на примере г. Одессы)»* 1999 року. Проблемою одеського модерну займалися також Моргун О.Л., Пілявський В.А., декілька вчених істориків-краєзнавців, які роблять фотофіксацію об'єктів, займаються атрибуцією в тому числі і пам'яток архітектури зазначеного періоду модерну. В розділі були проаналізовані вітчизняні і зарубіжні теоретичні праці. Теоретичну базу дослідження склали також праці вчених Є.І. Кириченко, А.А. Берсеневої, М.В. Бевза, Е.А. Борисової, В.В. Вечерського, Т.П. Каждан, В.В. Кирилова, В.Г. Лісовського, Б.М. Кірікова, Л.В. Прибеги, Д.В. Сарабьянова і Г.Ю. Стерніна, С.О. Смоленської, Л.К. Поліщук, В.І. Тимофієнка, М.П. Тублі, В.С. Горюнова та ін.

У розділі обґрунтовується комплексна методика дослідження, яка включає в себе емпіричний та теоретичний методи дослідження, такі як: натурні обстеження та фотофіксація пам'яток архітектури, композиційний аналіз їх об'ємно-планувальної структури, фасадів, аналіз архітектурного декору. Також додаються спеціальні методи, які використовуються для виявлення специфіки архітектури: аналітичний метод інформаційної схеми фасадів, метод аналізу архітектурної пластики досліджуваних об'єктів. Далі визначаються основні композиційні прийоми, морфологічні ознаки стилю (елементи, деталі, декор), які вкупі з різними видами архітектурної пластики створюють певні принципи формоутворення. На основі цих

принципів виконується порівняльний аналіз будівель пізнього модерну Одеси з пам'ятками архітектури історизму і раннього модерну задля виявлення специфіки архітектури пізнього модерну з подальшим розподілом їх за стилістичними течіями, напрямками та лініями.

У другому розділі *«Передумови становлення і розвитку архітектури Одеси 1906-1914 рр. і чинники, що вплинули на формування модерну цього періоду»* розкриваються причини появи стилю модерн в архітектурі Одеси та ті обставини, які сприяли його розвитку, розглядаються соціокультурні явища кінця ХІХ – поч. ХХ ст., які зумовили соціально-економічний розвиток Одеси в цілому і архітектури міста зокрема. Надано періодизацію архітектури модерну Одеси згідно з загальною класифікацією стилю модерн можна виділити дві стадії: перша — рання стадія модерну (1892-1906 рр.) характеризується романтичним і декоративним напрямками розвитку стилю і за композиційними і планувальними ознаками близька до попередньої архітектури історизму, друга – пізня (1906-1914 рр.) має розділення на раціональний і класицизований модерн.

У розділі також вироблена класифікація будівель одеського модерну за функціональним призначенням. Показано, що найоб'ємнішим по кількості було будівництво прибуткових будинків в межах міста на місці двоповерхової застарілої забудови, а також кооперативні будинки професійних співтовариств.

Виявлено, що розміщення будівель в центрі міста відбувалося за прийнятою схемою жорсткої периметральної забудови. У більшості своїй по плямі забудови – це О-подібна конфігурація будівель, що утворює замкнутий двір. Менша кількість об'єктів мала П-подібну конфігурацію, причому, розгорнуту крилами у бік двору, яка часто замикалася сусідньою забудовою. І, нарешті, деякі об'єкти мали складну конфігурацію, що складалася з декількох об'ємів. Виключенням є одиничний приклад розташування прибуткового будинку з курдонером – Н-подібна конфігурація плану. В пізню стадію модерну, на озелених територіях Малого та Середнього Фонтанів виникають житлові комплекси, які було вільно розташовано на ділянках. Таким чином, прояв раціональності на рівні забудови став можливим тільки при будівництві в периферійних районах міста, які були до цього за кордоном колишнього порто-франко.

Третій розділ *«Композиційний аналіз архітектурних об'єктів пізнього періоду модерну Одеси»* містить результати аналізу об'ємно-просторової композиції, планувальної структури, композиції фасадів рядової і кутової забудови, структурних елементів фасадів, архітектурного декору.

Проведено аналіз об'ємно-просторової композиції, який показав, що об'єм будівлі залежав від плями розміщення на ділянці. Так, будівлі рядової забудови міста, що одним фасадом виходили на головні вулиці, могли мати О-подібні, П-подібні та призматичні об'єми. Більшість будівель кутової забудови склалися з О-подібних об'ємів, а також могли мати об'єми складної конфігурації. Кут, як найзначніший елемент будівлі, виступав як містобудівна домінанта і міг бути: прямим, округленим або вирішувався за рахунок окремого об'єму, що блокується з фасадами та комбінованого за вертикаллю кута. Зрізані кути у будівлях пізнього

модерну знайшли втілення тільки в одиничних об'єктах у останню фазу розвитку модерну.

Також були виявлені особливості планувальних рішень будівель пізнього модерну Одеси. Так, в період пізнього модерну стали зводитися багатосекційні будинки (5-6 секцій), що дозволяло створити більш раціональне планування кімнат. Сходові клітини лише в поодиноких об'єктах виносилися на головні фасади навіть в презентабельних будинках останніх років пізнього модерну – занадто коштовним було місце на головних фасадах.

В результаті аналізу фасадних композицій рядової забудови пізнього періоду одеського модерну були виявлені основні композиційні схеми фасадів, в яких був знайдений найпоширеніший тип – це 3-осьова композиція з виділенням усіх трьох осей. Також, в архітектурі цього періоду, є приклади використання дисиметричної композиції фасадів. Для кутової композиції могла застосовуватися як асиметрична схема побудови фасадів, що було пов'язано з нерівними сторонами кутових ділянок, так і симетрична. Іноді архітектори надавали фасадам кутової будівлі симетричного вигляду, що було переважне з композиційної точки зору, або вирішували один з них як окремий самостійний фасад рядової забудови.

У розділі також був виконаний аналіз структурних елементів фасадів архітектурних об'єктів пізнього модерну. Були виявлені характерні форми структурних деталей фасадів будівель пізнього одеського модерну: бань, карнизів, фронтонів, аттиків, щипців, еркерів, балконів, лоджій, ордерних систем, вікон, входів, та проїздів. *Бані* в архітектурі пізнього модерну Одеси були вирішені у формах ротонди з невисокою колонадою, або мали параболічну форму, яка була поширена в архітектурі історизму. *Карнизи* будівель одеського пізнього модерну, за декількома виключеннями, мають прямолінійну форму. *Аттики* могли бути: хвилеподібні, ступінчасті прямої форми, у вигляді фронтона. У архітектурі пізнього модерну Одеси найбільше поширення отримали *щипці* необарокової і комбінованої форм. Гладінь стіни у будівлях пізнього модерну залежно від розташування композиційних осей на фасадах членувалася вертикальними розкрепівками та ризалітами. Значимим елементом в композиційному рішенні стіни були *еркери* в два або три поверхи, по конфігурації – прямокутні, трапецієподібні, з округленими кутами, а також складної форми. *Балкони* будівель пізнього модерну мали: просту прямокутну форму, прямокутну з округленими кутами, трапецієподібну, дугоподібну форму, форму півкола. В деяких будівлях пізнього модерну Одеси знайшли застосування також і *лоджії*. У будівлях класицизованого напряму модерну застосовувалися *колони* з доричними і іонічними капітелями. *Вікна*, у більшості своїй, мають просту прямокутну форму, форму, яка наближена до квадрату, трапецієподібну форму зі скошеними кутами (романтичний напрям "північного" і "неоукраїнського" модерну), а також прямокутну форму з напівциркульним завершенням, які розташовувалися на верхніх поверхах будівель. У нижніх поверхах будівель знайшли застосування прямокутні і аркові форми великих за розміром вікон. *Входи* в основному мали прямокутну форму. *Проїзди* в прибуткових будинках пізнього модерну Одеси мають форму, що тяжіє до квадрату, форму зі скошеними кутами, рідше – аркову напівциркульну форму.

Було проаналізовано та надана класифікація типів і видів *декору* будівель періоду пізнього модерну Одеси. Так, до одного з головних типів декору відноситься скульптурний декор, який на фасадах одеського пізнього модерну класифікується на рельєф, барельєф і круглу скульптуру. Також, в цей період модерну, застосовувалося декорування фасадів мозаїчними панно, в склінні вікон та дверей використовували вітраж, в огорожах балконів – металевий декор. За характером малюнка архітектурний декор пізнього модерну Одеси класифікується як: геометричний, рослинний, зооморфний, антропоморфний, геральдичний, декор з використанням ордерних систем та тератологічний декор (образ фантазійних сутностей).

Четвертий розділ «*Архітектурна пластика будівель пізнього модерну Одеси*» поглиблює аналіз попередньої глави стосовно об'ємно-просторових, композиційних і декоративно-пластичних ознак досліджуваної архітектури. Комплексний аналіз архітектурної пластики пам'яток архітектури надав можливість виявити закономірності застосування тих чи інших пластичних засобів в конкретних будинках. В результаті аналізу пам'яток архітектури пізнього модерну виявлені закономірності в поєднанні різних видів об'ємної пластики та пластики поверхні:

— функціонально-конструктивна пластика об'єму застосовувалася найчастіше в поєднанні зі структурною і тематичною пластикою поверхні – жорсткість конструктивного способу нівелювалася і зм'якшувалася;

— художньо-тектонічна пластика об'єму посилювалася структурною пластикою і доповнювалася орнаментальною і тематичною пластикою поверхні;

— декоративно-символічна пластика об'єму застосовується тільки для будівель романтичного напрямку модерну і практично позбавлена структурної, орнаментальної або тематичної пластики (самодостатність форми).

Показано, що застосування того чи іншого виду пластики поверхні, а також її кількість має значення для визначення стилістичного напрямку модерну в будівлях з одним і тим же видом об'ємної пластики.

Проаналізовано застосування окремих видів архітектурної пластики у будівлях пізнього модерну з урахуванням певних композиційних прийомів, найважливішими з яких (за О.О. Тіцом) є тектоніка, архітектурний масштаб та ієрархічне співвідношення різних видів архітектурної пластики.

Проведений порівняльний аналіз доводить, що архітектура пізнього модерну відрізнялася від попередньої архітектури історизму за основними принципами формоутворення – композиційними прийомами та видами архітектурної пластики, а вже з архітектурою раннього модерну знайдено спільні прийоми, що дозволяє провести лінію спадкоємності цих прийомів від раннього періоду модерну – в пізній. Головними з композиційних прийомів пізнього модерну зазначено ритм, акцент і домінанта, також акцент, ритм, і динаміка (рух).

У п'ятому розділі «*Стильові течії і напрями одеського пізнього модерну та його значення для подальшого розвитку архітектури міста*» виявлено стильові течії напрями і лінії, до яких відносяться ті чи інші будівлі пізнього модерну. Так, в дослідженні було виявлено, що головним в розподілі архітектурних об'єктів по стильових групах є не стільки сама форма будинку, як його об'ємна архітектурна

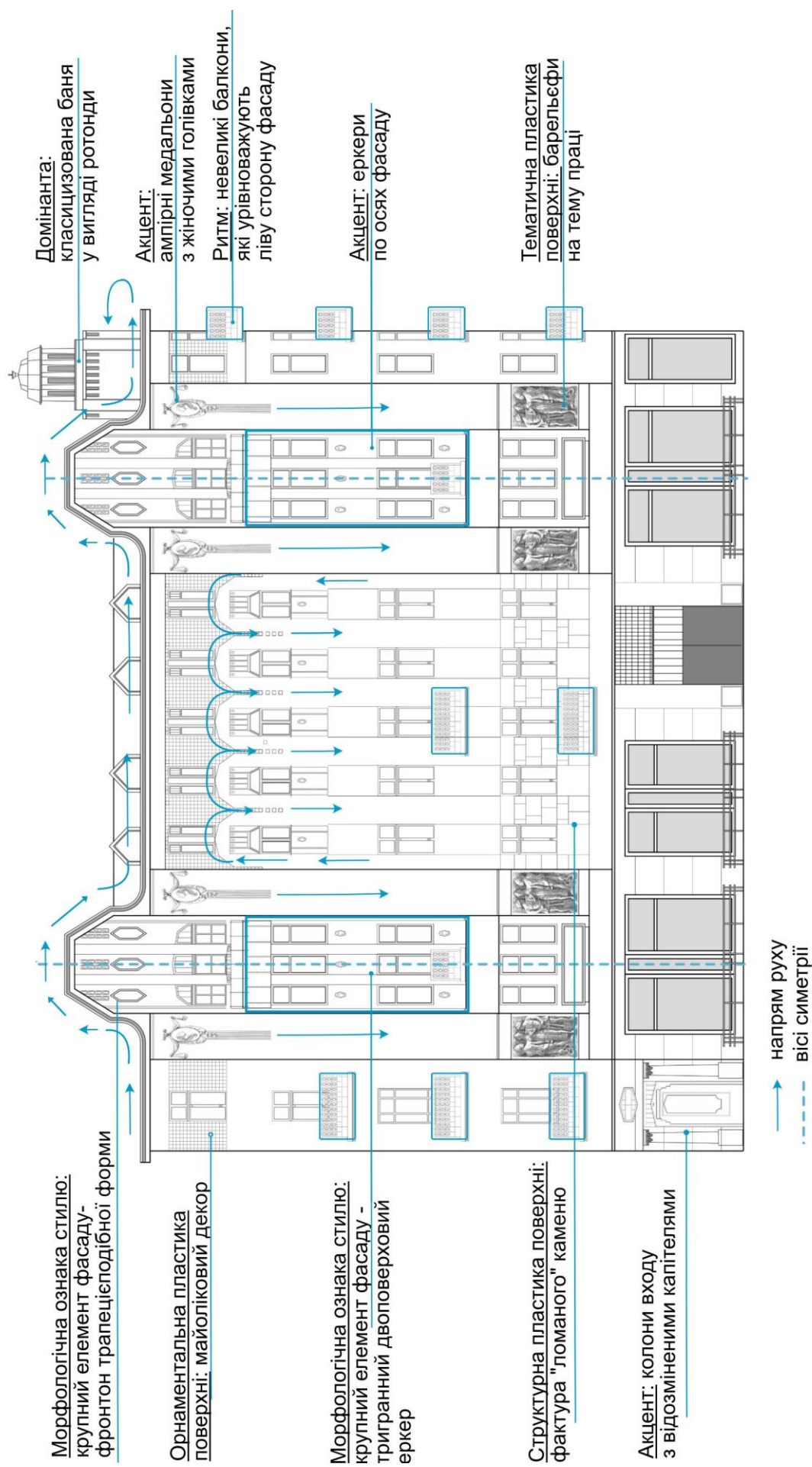

Рис. 1 Приклад аналізу фасаду з урахуванням його композиційної побудови, застосування видів архітектурної пластики та допоміжних прийомів композиції.

пластика, структурна пластика поверхні та елементи і деталі, які є морфологічними ознаками стилю. До другорядних, що доповнюють об'ємну і структурну пластику, відносять орнаментальну та тематичну пластику поверхні. Архітектурні пам'ятки пізнього модерну Одеси запропоновано звести до двох основних стильових течій: *ретроспективної* і *раціоналістичної*. У *ретроспективну течію* входять *класицизований* і *необароковий* стильові напрями. Будівлі, які побудовані за *класицизованим принципом*, мають значні деталі, такі як неокласичний фронтон та ордерні системи. Структура будівлі може бути видозмінена, але структурна пластика фасадів та великі архітектурні деталі і особливості їх компонування свідчать про застосування саме класицизованого принципу в побудові фасадів. У *класицизованій стильовій напрям* входять також *ренесансна та ампірна лінії*. *Ренесансна лінія* задається використанням структурної і тематичної пластики, яка відноситься до ренесансних архітектурних першоджерел: лоджії на парних колонах, «ренесансна» тематична пластика (геральдика, барельєфи з чоловічими головами). До *ампірної лінії* входять будинки, які мають акцентні елементи – носії морфологічних ознак ампіру: ампірні трикутні фронтони або щипці трикутної форми з гладкою поверхню і напівциркульним вікном. Також, ампірна лінія представлена тими будинками, де ордер не використовувався, і тими, де ордер знайшов застосування. Аналіз показав, що *класицизований принцип* полягає в використанні монументальної «жорсткої» форми будівлі в якості художньо-тектонічної пластики об'єму; структурної пластики у вигляді колон, вертикальних тяг або фактури; орнаментальної пластики поверхні – у вигляді вінків, гірлянд, медальйонів, факелів; тематичної пластики — геральдичні знаки, ренесансні чоловічі голови, ампірні фави, класицизовані фігури на барельєфах, вази класичних форм. До композиційних прийомів класицизованого стилістичного напрямку відноситься: статичність або рух по вертикалі, який задається лініями ордерних систем чи розкріпівками.

Необароковий стильовий напрям представлений в будівлях пізнього модерну, насамперед, завдяки застосуванню таких прийомів, як пластичність фасаду і горизонтальний рух. Це відбилосся у хвилеподібній лінії округлених форм еркерів та необароковій і складній формі великих акцентних щипців. В результаті аналізу було виявлено, що *необароковий принцип* полягає в наступному: м'яка пластична форма будинку, відсутність класичних фронтонів і аттиків, великі деталі – щипці необарокових форм, відсутність колон в будь-якому вигляді, рух по горизонталі, пластичність товщини фасаду (втоплені вікна), відсутність чи нівелювання вертикальних тяг, включення декоративних необарокових квіткових композицій. До композиційних прийомів відносяться: динамічність, рух по горизонталі, який посилює структурна пластика поверхні.

Раціоналістична стильова течія проявила себе в архітектурі пізнього модерну Одеси шляхом побудови об'єктів за такими принципами: а) вирішення архітектури фасадів будівель із застосуванням дуже простих форм декору; б) архітектура фасадів має цілеспрямовану програму багатого декорування (здебільшого з включенням необарокових декоративних елементів). *Принцип раціоналізму* полягає в наступному: у структурі брили будинку домінує функціонально-конструктивна

або художньо-тектонічна пластика об'єму, орнаментальна та тематична пластика має другорядне значення (менші за розміром, за кількістю, чи практично повна їх відсутність). У композиційній побудові фасадів бере на себе основну роль структурна пластика. *Романтичний стилевий напрям* в одеській архітектурі потрапляє в період пізнього модерну і представлена об'єктами з елементами "північного" (скандинавського), «неоруського» і "неоукраїнського" модерну. Раціоналістичний напрям більшою мірою проявився в планувальних і композиційних рішеннях фасадів, взоруючись на класичні архітектурні прийоми, деталі і декор, але у їх спрощеному трактуванні.

У розділі зазначається творчий внесок одеських архітекторів в розвиток архітектури Одеси та роль замовників в цьому процесі. Показано, що одеські архітектори віртуозно володіли головним принципом модерну – стилізацією і змогли створити дійсно унікальні об'єкти. Смаки замовників сприяли виникненню в раціональній течії пізнього модерну зайвого декоративізму, який відбився в залученні до оздоблювання фасадів прибуткових будинків необарокових елементів з побажаннями добробуту та фінансового здобутку.

Було виявлено також ті композиційні та архітектурно-пластичні прийоми, які знайшли застосування в архітектурі конструктивізму і функціоналізму, а далі в архітектурі соцреалізму, тим самим продовжуючи еволюційну лінію пізнього модерну Одеси.

У розділі вказано на проблему незадовільного збереження пам'яток архітектури пізнього модерну Одеси та на проблему несанкціонованого втручання в структуру будівель, що веде до порушення їх первісної композиційної побудови та, в деяких випадках, приводить до зміни стилістичних напрямків, до яких ці будівлі відносилися. Надано рекомендації щодо відновлення втрачених елементів будівель та напрями подальших досліджень архітектури одеського пізнього модерну.

В заключній частині роботи наголошено про необхідність подальшого дослідження архітектури пізнього модерну для використання теоретичних наробіток в збереженні пам'яток архітектури, їх реконструкції та, при необхідності, відтворення деталей, елементів, декору тощо.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

У дисертації вперше досліджується архітектура пізнього модерну. Було проаналізовано житлові та громадські будинки в їх прояві стилю на композиційному рівні, на рівні елементів і деталей, архітектурного декору та закономірностей застосування архітектурної пластики. За результатами дослідження сформульовано низку висновків, основними з яких є:

1. Стиль модерн з'явився практично одночасно по всій території Європи як «антиеклектичний» рух і не був однорідним в своєму прояві в архітектурі. До нього входять три основних напрями: національно-романтичний, інтернаціональний і раціоналістичний, а також є розподіл на ранній та пізній періоди. На останній стадії розвитку стилю виникає ретроспективна течія, в якому основну роль відіграє класицизований напрям пізнього модерну.

2. В результаті історіографічного аналізу виявлено, що глибокого дослідження

пізнього модерну Одеси не проводилося, тим більше до цих пір не був проведений аналіз його композиційних, декоративних і стилістичних рис, не було виявлено специфіка архітектури пізнього модерну в порівнянні з іншими співіснуючими стилями в історичній забудові міста.

3. В дисертації прийнята комплексна методика дослідження, яка включає в себе емпіричний та теоретичний методи дослідження, такі як натурні обстеження та фотофіксація пам'яток архітектури, композиційний аналіз їх об'ємно-планувальної структури, фасадів, аналіз архітектурного декору. Також додаються спеціальні методи, які використовуються для виявлення специфіки архітектури. До них відноситься аналітичний метод інформаційної схеми фасадів, яка була запропонована Ю.В. Івашко задля виділення знакових елементів будівель – носіїв семантики модерну. Синтезування отриманих в ході аналізу результатів потребував залучення метод аналізу архітектурної пластики досліджуваних об'єктів (за О.О. Тіцом).

4. Показано, що розміщення будівель в центрі міста відбувалося за прийнятою схемою жорсткої периметральної забудови.

5. Проведено аналіз об'ємно-просторової композиції, який показав, що об'єм будівлі залежав від плями розміщення на ділянці. Так, будівлі рядової забудови міста, що одним фасадом виходили на головні вулиці, могли мати О-подібні, П-подібні і призматичні об'єми. Більшість об'ємів будівель кутової забудови склалися з О-подібних форм. Кут, як найзначніший елемент будівлі, виступав як містобудівна домінанта і міг бути: прямим, округленим або вирішувався за рахунок окремого об'єму, що блокується з фасадами, складної форми. Зрізані кути, які застосовувалися в період історизму, у будівлях пізнього модерну знайшли втілення тільки в деяких будівлях в останню фазу розвитку модерну. Виявлені особливості планувальних рішень будівель пізнього модерну Одеси. Так, в період пізнього модерну стали зводитися багатосекційні будинки (5-6 секцій), що дозволяло створити більш раціональне планування кімнат. Сходові клітини лише в поодиноких об'єктах виносилися на головні фасади.

6. Аналіз фасадних композицій рядової забудови пізнього періоду одеського модерну показав найпоширеніший тип – це 3-осьова композиція з виділенням усіх трьох осей. У одеському пізньому модерні для рядової забудови не знайшла застосування асиметрична схема фасаду. Для кутової композиції могла застосовуватися як асиметрична схема побудови фасадів, що було пов'язано з нерівними сторонами кутових ділянок, так і симетрична. Якщо дозволяв розмір ділянки, архітектори прагнули надати фасадам кутової будівлі симетричного вигляду, що було переважне з композиційної точки зору, або вирішити один з них як окремий самостійний фасад рядової забудови.

7. В результаті аналізу структурних елементів фасадів архітектурних об'єктів пізнього модерну виявилось, що головними морфологічними ознаками пізнього модерну є елементи стіни (аттики, щипці, еркери, цокольний поверх). Найпоширеною формою аттиків в будівлях пізнього модерну стала дугоподібна, ступінчаста прямої форми, у вигляді фронтона. Щипці мали в основному необарокову, комбіновану форму і форму у вигляді трикутного тимпану. За типом

еркерів в основному застосовувався трапецієподібний за формою і двоповерховий по висоті (починаючись з рівня 2-го поверху), що завершувався балконом а також еркери прямокутної та комбінованої форми. Балкони мали прямокутну форму, прямокутну з округленими кутами, трапецієподібну, форму півкола. В деяких будівлях пізнього модерну Одеси знайшли застосування також і лоджії. В класицизованому напрямку модерну на фасадах знайшли використання колони з доричними і іонічними капітелями, часто висотою в два поверхи. Вікна мають просту прямокутну форму, напівциркульну форму, та форму прямокутника зі зрізаними кутами. В нижніх поверхах будівель знайшли застосування прямокутні і арочні форми великих за розміром вікон. Входи та проїзди в основному мали прямокутну форму.

8. Виявлений тип декору, його малюнок і місце розташування на фасадах будівель періоду пізнього модерну Одеси. Так за типом скульптурний декор будівель одеського пізнього модерну підрозділяється на рельєф, барельєф і об'ємну скульптуру. За характером малюнка декор пізнього модерну Одеси можна класифікувати на: геометричний, рослинний, зооморфний, антропоморфний, геральдичний, декор з використанням ордерних систем і тератологічний.

9. В результаті аналізу основним видом об'ємної архітектурної пластики виявлена художньо-тектонічна пластика фасаду. Декоративно-символічна пластика застосовувалася тільки в будівлях романтичного напрямку модерну, функціонально-конструктивна пластика об'єму виявлена тільки в одиничних об'єктах пізнього раціонального модерну.

10. В результаті аналізу пам'яток архітектури пізнього модерну виявлені закономірності в поєднанні різних видів об'ємної пластики та пластики поверхні:

— функціонально-конструктивна пластика об'єму застосовувалася найчастіше в поєднанні зі структурною і тематичною пластикою поверхні – жорсткість конструктивного способу нівелювалася і зм'якшувалася;

— художньо-тектонічна пластика об'єму посилювалася структурною пластикою і доповнювалася орнаментальною і тематичною пластикою поверхні;

— декоративно-символічна пластика об'єму застосовується тільки для будівель романтичного напрямку модерну і практично позбавлена структурної, орнаментальної або тематичної пластики (самодостатність форми).

11. Проаналізовано застосування того чи іншого виду пластики, а також поєднання пластичних прийомів у будівлях пізнього модерну з урахуванням основних композиційних прийомів, а саме: тектоніки, масштабності та ієрархічного співвідношення видів архітектурної пластики в конкретних об'єктах. Визначено закономірності вибору виявлених сполучень пластики об'єму і пластики поверхні в досліджуваних пам'ятках архітектури пізнього модерну: в залежності від плями забудови і композиційного задуму архітектора вибиралася форма споруди, а авторська концепція зодчого, стосовно образу будівлі, виявлялася у виборі певної пластики об'єму і поверхні.

12. Виконано узагальнення аналізу композиції, архітектурного декору і архітектурної пластики будівель одеського пізнього модерну, на підставі чого виявлені характерні типові композиційні прийоми. Головними особливостями

побудови фасадних композицій будівель одеського пізнього модерну є прояв ритмів, акценту, домінанти і руху. Проведений порівняльний аналіз з будинками попередніх стилів історизму і раннього модерну виявив відмінності між ними за принципами формоутворення (композиційними прийомами і закономірностями застосування архітектурної пластики), та підтвердив, що до цих принципів відносяться: принцип ієрархічного співвідношення, прояв акцентів, ускладнення ритмів і прояв руху в різних площинах.

13. Проведений порівняльний аналіз доводить, що архітектура пізнього модерну відрізнялася від попередньої архітектури історизму за основними принципами формоутворення – композиційними прийомами та видами архітектурної пластики, а вже з архітектурою раннього модерну знайдено спільні прийоми, що дозволяє провести лінію спадкоємності цих прийомів від раннього періоду модерну – в пізній.

14. Доведено, що до складу пізнього модерну увійшли ретроспективна і раціоналістична стильові течії. У ретроспективну течію потрапляють класицизований і необароковий напрями. В класицизованому напрямі, у свою чергу, виявлено ренесансну і ампірну лінії. Стилістичний аналіз об'єктів пізнього модерну показав наявність як безордерних будівель, так і об'єктів, в яких ордер знайшов застосування. Ретроспективна стильова течія класицизованого модерну дала початок виникненню неокласицизму, який з'явився в архітектурі Одеси в останню стадію пізнього модерну і розвивався паралельно.

15. Раціоналістична течія проявила себе в архітектурі стилю пізнього модерну Одеси шляхом побудови об'єктів за такими принципами: а) вирішення архітектури фасадів будівель із застосуванням дуже простих форм декору; б) архітектура фасадів має цілеспрямовану програму багатого декорування (здебільшого з включенням необарокових декоративних елементів). Романтичний напрям в одеській архітектурі потрапляє в період пізнього модерну і представлений об'єктами з елементами "північного" (скандинавського), «неоруського» і "неоукраїнського" модерну. Тому "романтизм" пізнього модерну базується на раціональних принципах організації фасадів і не потребував зайвого декоративного оздоблення. Раціоналістичний принцип більшою мірою проявився в планувальних і композиційних рішеннях фасадів, взоруючись на класичні архітектурні прийоми, деталі і декор, але у їх спрощеному трактуванні.

16. Визначено творчий внесок одеських архітекторів і роль замовника в проектуванні і будівництві будівель одеського пізнього модерну. Показано на прикладах видатних пам'яток архітектури цього періоду, що їх створення відбувалося із залученням основних принципів формоутворення, які виведено в дослідженні. Основні будівельні інвестиції цього періоду керувалися у зведення прибуткових будинків. Архітектурні вимоги замовників зводилися до якомога більшого виділення власних будівель із загальної маси міської забудови. При цьому, разом з видатними будівлями з архітектурної точки зору, створювалася велика кількість об'єктів фонові забудови. Одеські архітектори віртуозно володіли головним принципом модерну – стилізацією і змогли створити дійсно унікальні об'єкти, деякі з яких гідні отримати статус пам'яток архітектури України.

17. Виявлено значення архітектури пізнього модерну в подальшому розвитку архітектури Одеси: принцип раціональності, який був сформований в період пізнього модерну, втілювався в конструктивізмі на містобудівному, планувальному і композиційному рівнях. Архітектура пізнього модерну опосередковано через неокласицизм проявилася в архітектурі соцреалізму. У сучасному будівництві в декоративному вирішенні фасадів знайшли застосування стилістичні риси раннього декоративного модерну, а пізній модерн з його естетикою раціональності, близькістю до архітектури конструктивізму, функціоналізму, як носій більш суворих і чітких форм фасадів і декору не знайшов широкого втілення в сучасній архітектурі міста.

ПЕРЕЛІК ПУБЛІКАЦІЙ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

Статті у наукових фахових виданнях України:

1. Полонська О.М., 2014. Декоративний і раціональний модерн в архітектурі Одеси кін. ІХ – поч. ХХ ст. Проблеми теорії і історії архітектури України, 14, С. 26-30.
2. Полонська О.М., 2015. Композиція фасадів пам'яток архітектури рядової забудови Одеси періоду пізнього модерну. Проблеми теорії і історії архітектури України, 15, С. 39-44.
3. Полонська О.М., 2016. Архітектурна пластика пам'яток архітектури Одеси періоду пізнього модерну. Проблеми теорії і історії архітектури України, 16, С. 16-22.
4. Полонська О.М., 2017. Еркери в пам'ятках архітектури Одеси періоду пізнього модерну. Проблеми теорії і історії архітектури України, 17, С. 57-63.
5. Полонська О.М., 2018. Особливості формування архітектури пізнього модерну Одеси (на прикладі творчості архітектора Л.М. Чернігова). Проблеми теорії і історії архітектури України, 18, С. 185-190.
6. Полонська О.М., 2019. Значення архітектури пізнього модерну для подальшого розвитку архітектури Одеси. Проблеми теорії і історії архітектури України, 19, С. 234-241.

Стаття у науковому періодичному виданні іншої держави

7. Olga M. Polonskaya, 2016. General formal principles of the Modern and Neoclassicism of Odessa, 1910 – 1914. Current issues in research, conservation and restoration of historic fortifications. Collection of scientific articles. – Rzeszów, Poland, 2016. – P. 175-177.
8. Olga Polonskaya, 2017. The specifics of formation of the late modern architectural style in Odessa (with reference to architect I.M. Chernigov's work). ТЕКА Komisji Architektury, Urbanistyki i Studiów Krajobrazowych, 2017, Nr 1, Volume XIII. Lublin, Oddział Polskiej Akademii Nauk w Lublinie, s. 52-56.

Матеріали конференцій і тези доповідей:

9. Полонська О.М., 2017. Особливості формування архітектури пізнього Модерну Одеси (на прикладі творчості архітектора Л.М. Чернігова). Збірник наукових праць «Сучасне місто - проблеми та їх вирішення». – Одеса, С. 44-45.
10. Полонська О.М., 2019. Архітектура пізнього модерну та неокласицизму Одеси. Проблема реконструкції. Збірник наукових праць «Сучасні проблеми та перспективні напрямки інноваційного розвитку міста». – Одеса, С. 5-6.

11. Полонська О.М., 2019. Вплив архітектури пізнього Модерну Одеси на становлення архітектури одеського конструктивізму. Збірник наукових праць «Організаційна будова та система завдань національних осередків ДОСОМОМО». – Харків, С. 37-38.

АНОТАЦІЯ

Полонська О.М. Пізній модерн в архітектурі Одеси (1906-1914 рр.). – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата архітектури за спеціальністю 18.00.01 – теорія архітектури, реставрація пам'яток архітектури. – Одеська державна академія будівництва та архітектури, Національний університет «Львівська політехніка» Міністерства освіти і науки України, Львів, 2020.

В дисертації зроблено аналіз стилістичних, композиційних і декоративно-пластичних рішень житлових і громадських будівель періоду пізнього модерну Одеси. Проаналізовано об'ємно-планувальну структуру об'єктів архітектури одеського модерну і визначено композиційні прийоми, структурні елементи фасадів та архітектурний декор, на рівні яких здійснювався прояв стилю модерн. Проведено аналіз архітектурної пластики та основних і допоміжних прийомів композиції, що визначали принципи формоутворення будівель одеського пізнього модерну. Виявлено композиційні, декоративно-пластичні та стилістичні специфічні риси одеського пізнього модерну порівняно з попередніми стилями історизму та раннього модерну. Виявлено стилістичні течії і напрями в архітектурі одеського пізнього модерну. Визначено вплив архітектури пізнього модерну на подальшу архітектуру Одеси періоду конструктивізму і соцреалізму. Розроблені рекомендації щодо збереження та відтворення втрачених елементів будівель пізнього модерну Одеси.

Ключові слова: модерн, стилістичні напрями, прибуткові будинки, архітектурна композиція, розпланувальна структура будівель, об'ємно-просторова композиція, архітектурна пластика, 1906-1914 роки.

ABSTRACT

Polonskaya O.M. Late Modern architecture in Odessa (1906-1914 yy.). –On the rights of the manuscript.

PhD thesis in Architecture, qualification code: 18.00.01 - Theory of architecture, architectural landmark conservation. – Odesa State Academy of Civil Engineering and Architecture, Lviv Polytechnic National University, Ministry of Education and Science of Ukraine. Lviv, 2020.

The thesis provides an analysis of stylistic, compositional, decorative and sculptural approaches to the residential and municipal buildings of late Modern period in Odessa. We analyzed the spatial arrangement of Odessa Modern architecture and defined the peculiarities of Modern on civil engineering, design and object levels. We brought out the composition devices, façade structural elements and architectural décor that were the designating signs of Modern. The work shows the compositional, decorative, spatial and stylistic peculiarities of late Odessa Modern contrasted with the previous styles of Historicism and early Modern. We evaluated the influence of late Modern architecture on

the following Constructivism and Socialist Realism periods in Odessa. We list recommendations on preservation and restoration of derelict elements of late Modern buildings in Odessa.

Keywords: style in architecture, late Modern architecture, revenue houses, architectural composition, design, decorative and sculptural approaches, 1906-1914.

АННОТАЦИЯ

Полонская О.М. Поздний модерн в архитектуре Одессы (1906-1914 гг.). -
На правах рукописи.

Диссертация на соискание научной степени кандидата архитектуры по специальности 18.00.01 - теория архитектуры, реставрация памятников архитектуры. – Одесская государственная академия строительства и архитектуры, Национальный университет «Львовская политехника» Министерства образования и науки Украины. Львов, 2020.

В диссертации проводится анализ стилистических, композиционных и декоративно-пластических решений жилых и общественных зданий периода позднего модерна Одессы. Определена степень изученности архитектуры позднего модерна. Выявлены предпосылки и факторы возникновения модерна в Одессе, его стадий и специфики развития. Проанализирована объемно-планировочная структура объектов архитектуры одесского модерна и определены особенности проявления модерна на уровне пятна застройки, планировочном и объектном уровнях. Выявлены композиционные приемы, структурные элементы фасадов и архитектурный декор, на уровне которых проявился стиль модерн. В результате анализа архитектурной пластики были выявлены закономерности в применении того или иного вида пластики, а также сочетание пластических приемов в зданиях позднего модерна с учетом основных композиционных приемов, а именно: тектоники, масштабности и иерархического соотношения видов архитектурной пластики в конкретных объектах. Определены закономерности выбора выявленных соотношений пластики объема и пластики поверхности в исследуемых памятниках архитектуры позднего модерна: в зависимости от пятна застройки и композиционного замысла архитектора выбиралась форма сооружения; авторская концепция зодчего, относительно образа здания, проявлялась в выборе определенной пластики объема и пластики поверхности. Выявлены характерные композиционные приемы одесского позднего модерна. Главными особенностями построения фасадных композиций зданий позднего модерна является проявление ритмов, акцента, доминанты и динамики-движения.

Показана специфика композиционных, декоративно-пластических и стилистических проявлений позднего модерна Одессы по сравнению с предыдущими стилями историзма и раннего модерна.

Выявлены стилистические течения и направления архитектуры одесского позднего модерна. Доказано, что в состав позднего модерна вошли ретроспективная и рационалистическая стилиевые течения. В ретроспективное течение попадают классицизированное и необарочное стилиевые направления. В классицизированном направлении в свою очередь, выявлено ренессансную и ампирную линии.

Стилистический анализ объектов позднего модерна показал наличие как безордерных зданий, так и объектов, в которых ордер нашел применение. Ретроспективная стилизованная течения классицизированного модерна дало начало возникновению неоклассицизма, который появился в архитектуре Одессы в последнюю стадию позднего модерна и развивался параллельно.

Рационалистическое течение проявило себя в архитектуре стиля позднего модерна Одессы путем построения объектов по следующим принципам: а) решение архитектуры фасадов зданий с применением упрощенных форм декора; б) архитектура фасадов имела целенаправленную программу богатого декорирования (в основном с включением необарочных декоративных элементов). Романтическое направление в одесской архитектуре попадает в период позднего модерна и представлено объектами с элементами "северного" (скандинавского), «неорусского» и «неоукраинского» модерна. Поэтому "романтизм" позднего модерна базируется на рациональных принципах организации фасадов и не нуждался в излишней декоративной отделке.

Определено влияние архитектуры позднего модерна на дальнейшую архитектуру Одессы периода конструктивизма и соцреализма. Разработаны рекомендации по сохранению и воссозданию утраченных элементов зданий позднего модерна Одессы.

Ключевые слова: архитектура, стиль, поздний модерн, доходные дома, архитектурная композиция, планировка здания, объемно-пространственная композиция, пластика, 1906-1914 г.

Рис.2 Стиліві течії, напрями і лінії пізнього модерна Одеси.